

VENEMAA USUSÕJAST JA MILITAARRIIKLUSEST

JÜRI SAAR

Võtmesõnad: Venemaa, Vene Maailm, Vene Õigeusu Kirik, ususõda, militaarriiklus

Ülevaade. Artiklis kontrollitakse hüpoteesi, mille järgi Venemaa sõjapidamist legitiimeerivad ideed kattuvad osaliselt ususõja ideedega. Teiseks hinnatakse, mil määral leiab niisugune seos praktilist kinnitust praeguses (2022) Vene-Ukraina sõjas. Venemaa riikliku julgeolekustrateegia tuvastamiseks hinnatakse president Putini ja riigi juhtideoloogide avalikke seisukohavõtte, tehes seda koos sõjapidamises avalduvate käitumisviiside analüüsiga.

SISSEJUHATUS

Venemaa sõjapidamise traditsioonis võib tuvastada ususõja elemente. Teema aktuaalsus on kasvanud viimasel paaril aastakümnel, kuid hüppeliselt pärast Vene-Ukraina sõja puhkemist tänavuse aasta kevadel, sest Venemaa sõjaväelaste tegevus on sageli vastuolus mitte ainult läänemaailma militaarstrateegia ja sõjapidamise põhimõttega, vaid ka rahvusvahelise humanitaarõiguse normidega. Seevastu muslimite püha sõjaga kokku kõlavaid jooni saab välja tuua mitu, kui meenutada kasvõi Tšetšeenia päritolu nn kadõrovlasti, kes kannavad Georgi linte, väidavad end olevat tõsiusklikud muslimid ja hüüavad lahingusse minnes Allahu Akbar.¹ Ususõjale viitab Vene Õigeusu Kiriku (VÕK) vaimulike tegevus, kes õnnistavad sisse relvi, mida kasutatakse Ukraina linnade ründamisel ja inimeste tapmisel.

Artikli eesmärk on kontrollida hüpoteesi, mille järgi samastuvad vähemalt osaliselt Venemaa Föderatsiooni relvajõudude kindralstaabi ülema kindral Valeri Gerassimovi artiklis (Герасимов, 2013) mainitud ja paljude teistegi Vene Maaailma eestkõnelejate toodud ideed usu- ehk püha sõjaga, teisisõnu religiooni huvides ja selle nimel peetava sõjaga². Teiseks hinnatakse, mil määral leiab niisugune seos praktilist kinnitust praeguses Vene-Ukraina sõjas.

Artiklis keskendutakse paralleelselt kahe erineva valdkonna analüüsile: esiteks sõnades väljendatule ehk deklareeritavale ja teiseks tegudes avalduvale. Venemaa riikliku militaarstrateegia (laiemas tähenduses suure strateegia) tuvastamiseks tuleb analüüsida riigi liidri seisukohavõtte, tehes seda koos käitumisviiside analüüsiga. Venemaa nn sõjalise mõtte lahknemised sõjalistest tegudest võivad olla suured ja põhimõttelised, olles samas kindlasti informatiivsed.

---

¹ Sellekohaseid viiteid leiab suurel hulgal näiteks Ramzan Kadõrovi TikToki videoklippidest (Ukraineforforeginers, 2022).

² Edaspidi kasutatakse mõisteid ususõda, religioosne sõda, püha sõda sünonüümidega lähtudes asjaolust, et neid kõiki iseloomustab religiooni kaudu võidu ja vaenlase defineerimine ning sõjapidamise reeglite kehtestamine. Seejuures võib religioon ise esineda ka kvaasireligioonina või isegi ateismi erivormina.

1. VENE USUSÕJA ERISUSED VÕRRELDUNA DŽIHAADIGA

Ususõja teevad eriliseks sõjapidamiseks kolm põhitunnust. Esiteks, mille nimel, mis eesmärgil sõditakse ehk kuidas defineeritakse võit. Teiseks, kelle vastu sõditakse ehk kes määratleb kuidas argumenteerides vaenlase. Ja kolmandaks, kuidas sõditakse ehk milliseid vahendeid kasutatakse ja millised on reeglid. Ususõja puhul taanduvad need kõik religioonile – see tähendab, et sõditakse religioosselt defineeritud koosluse ülemaailmse võidu nimel, sõda peetakse usuvaenlaste vastu ning sõjapidamise vahendid ja reeglid on saanud heakskiidu Jumalalt ehk üleüldisest sfäärist. Sõjast saab nii pühadus, sest ususõdalased on veendunud neile Jumala poolt antud piiramatutes volitustes (Lewis, 1990).

Tõendeid sõja kasutamise kohta usu tööriistana leiab Vanast Testamendist kuni kaasajani välja (Van Creveld, 2006, lk 143–150). Ususõda võib toimuda nii võõrvallutajatele vastupanu osutamise vormis kui ka hävitussõjana vaenlaselt vallutatud territooriumidel. Niisugune sõda hõlmab usukooslust tervikuna, kõik ressursid rakendatakse püha eesmärgi teenistusse. Kui tegemist on teokraatiaga, kus valitsejatel on religioosne legitiimsus, siis kaasatakse ususõtta kogu riik ja elanikkond. Piltlikult öeldes pole sõda sel juhul *a'la* Clausewitz „poliitika jätkamine teiste vahenditega“, vaid riiklikuks poliitiks saab „sõjapidamise jätkamine kõigi vahenditega“.

Kõige tugevamalt on ususõja traditsioon ennast sisse seadnud islami maailmas, kuigi muslimite püha sõja ja džihaadi vahekord on mitmetähenduslik (Kepel, 2002). Džihaad on laiemal tähendusega mõiste kui otsene relvastatud võitlus islami usu nimel. Kuid samavõrra kehtiv on alternatiivne väide, et Koraan aktsepteerib üksnes religioosselt põhjendatud relvastatud võitlust (Khadduri, 2005). Džihaadile ehk pingutusele Jumala teel on pühendatud kolmandik Koraani mahust (Peterson, 2005, lk 5). Muslimid peavad järgima islami viit³ põhialust, millele lisandub sisuliselt kuuendana džihaadi nõue. Suur džihaad toimub inimeses endas, et saada üha paremaks muslimiks ja jõuda paradiisi. Väikest džihaadi peetakse kõigi käepäraste vahenditega alates varjatud vastupanust ja võitlemisest sõnaga (sealhulgas vaenlase eksitamisest vale abil) ning lõpetades relvastatud võitlusega vaenlase vastu (Johnson, 1997).

Pole võimalik olla muslim ehk Allahi tahte allaheitnu, olemata seejuures usu nimel pingutaja: seal, kus on islam, on ka džihaad (Peterson, 2005). Umma kui muslimite ülemaailmne kogukond koosneb usklikest, kellel on erinev taust, päritolu, elupaik ja rahvuslik kuuluvus. Muslimite kogukonnal pole füüsilisi piire, see grupp on üks tervik väga kindlal viisil – liikmeid ühendab ühine usk ainujumalasse. Nad kõik usuvad

³ Islami viis nn sammast on usk Allahisse ja prohvet Muhamedi (usutunnistus), palvus, paast, usumaks varalt (annetamine) ja palverännak Mekasse (vt nt Schimmel, 2001, lk 36–37).

Ühte Jumalat, kelle ees nad on võrdsed ning keda prohvet Muhamed kutsus „minu rahvaks“.⁴

Muslimite usukogukonda kuulumiseks on kaks võimalust: sünnijärgselt või elu kestel konverteerununa. Islamisse konverteerumine on individuaalne tahteakt, milleks kehivad täpsed reeglid. Nii tuleb kahe muslimist tunnistaja juuresolekul öelda välja kindel fraas, mis kinnitab usukuulutust: „Ma tunnistan, et pole teisi jumalaid Allahi kõrval ja et Muhamed on Jumala prohvet“ (Schimmel, 2001, lk 36). Koraan keelab vägivaldse usu pealesurumise teiseusuliste, sest inimesele peab tulema personaalne Allahi kutse „ärkamiseks“.

Tänasel Venemaal ei ole ususõda jõudnud džihaadiga võrreldavasse kontseptuaalse väljaarendatuse tasemele, pealegi seisavad sõnades nii Kreml kui ka VÕK ülemaailmse rahu eest. Putini-aegne püha võitlus jääb terviklikkuses alla ka marksismi-leninismi ajastu ideoloogilistele „suursaavutustele“ (nt Lenin kui proletariaadi vabadusvõitluse prohvet, Nõukogude Liit kui ülemaailmse rahuvõitluse keskus). Bolševistlik messianism oli üldtuntud, kuigi maskeeruti modernseks, viies esmalt enda maa ja rahvaga läbi futuristlikke eksperimente, mille tulemused pidid laienema ja olema teedrajavad kogu inimkonnale (Pipes, 2005). Bolševike maailmarevolutsioon ja klassivõitlus uue maailma (ülemaailmse kommunismi) eest on käsitatavad püha sõjana. N-õ sisemine ja väline klassivõitlus oli bolševike jaoks samasugune religioosne ettevõtmine, mille alla kuulus võitlus nii enda teadvuses olevate kapitalistlike iganditega kui ka relvastatud võitlus maailmarevolutsiooni eest, nagu muslimite jaoks on olnud džihaad selle erinevates vormides (Saar, 2014, lk 282–287).

Venelaste tänast ususõda peetakse usukogukonna nimel, mida määratletakse Vene Maailmana (vn *Russki Mir*). Mir (vn мир) tähistab mõistena üheaegselt kogukonda, külakogukonda või külavalitsust, kuid tähendab kirikuslaavi keeles ka ühiskonda, maailma ja rahu seisundit.⁵ Richard Pipesi arvates oli miri traditsioon Venemaal peamine põhjus, miks sellel maal kujunes välja just patrimoniaalse riikluse tüüp (Pipes, 1992, p. 17).

Vene Maailm kujutab endast kultuurilis-tsivilisatsioonilist, geopoliitilist ja religioosset kontseptsiooni. Kontseptsioon on eklektiline ja loodud postmodernistlikus võt-

---

⁴ Legendi järgi kaitseb ummasse kuulujaid Jumala viha eest nende eriline suhe prohvet Muhamediga. Kui viimasel kohtupäeval hüüavad kõik nafs, nafs ('mina, mina ise', 'palun andestust'), siis sekkub Muhamed ja hüüab ummati, ummati ('minu kogudus') ning kostab oma koguduse liikmete eest (Schimmel, 2001, lk 23).

⁵ Nõukogudeaegne venekeelne loosung „миру мир!“, mida tõlgiti kui 'rahu maailmale!', omandab seetõttu hoopis teistsuguseid tähendusi, sarnanedes islamist tuntud „rahu koja“ mõistega – näiteks, et lõplik rahu maailmas on võimalik alles siis, kui kommunism on võitnud ülemaailmse jõukatsumise.

mes erinevatest ajaloo etappidest pärit vastuolulistest komponentidest, põhistamaks Putini režiimi imperiaalseid ambitsioone. See kätkeb endas ideed riikideülesest Vene tsivilisatsiooni levialast, mida nimetatakse Pühaks Venemaaks ning mis hõlmab Venemaa Föderatsiooni, Ukraina ja Valgevene (kohati ka Moldova ja Kasahstani), ent ka kõiki etnilisi venelasi ja vene keelt kõnelevaid ning vene kultuuri omaks võtnud inimesi üle kogu maailma (Kirik ja Teoloogia, 2022).

Vene Maailmal pole sarnaselt islami ummale füüsilisi piire, sellel on otsene seos kõigi maade, riikidega, territooriumidega, kus elab etnilisi venelasi või kus on vene keele kasutamise traditsioon. Sünnipärasest kuulumisest Vene Maailma lisaks Vene kodakondsusele pole palju teada. Täielikult puudub individuaalse kutse kontseptsiooni analoog, sest Vene Maailma ei kutsuta individuaalselt Jumala poolt, vaid teatavatele inimgruppidele tehakse teatavaks nende sinna kuulumine. Vene Maailma kuuluvad kõik need, kes peaksid (Moskva hinnangul?) tundma ennast sinna kuuluvana, mingeid muid eristavaid kriteeriume pole. Väljavalitute keeldumine kuulumast Vene Maailma tähendab reeturlust koos vastavate järelmittega.⁶ Grupi iga liige oleks nagu niisugusele „kollektiivsele kutsele“ kohustatud alluma. Teiseks ei ole Vene Maailma põhistav religioosus samavõrd selgelt paigas nagu islamis, kus usklikul on kindlad religioossed kohustused. Allumine hulgale igapäevaelu keeldudele-käskudele koos spetsiifiliste väliste tunnustega võimaldavad musulmitel suhteliselt kergesti n-ö omasid tuvastada.

Vene Maailm on erinevalt muslimite ummast tsentraliseeritud ja hierarhiline ehk otsest seotud allumisega Moskvale. Vene Maailmal on üks ja ainus ühine poliitiline keskpunkt (Moskva, Kremli), ühine ajalooline vaimne läte (Kiiev kui „kogu Venemaa ema“), ühine keel (vene keel), üks ühine kirik (Vene Õigeusu Kirik ja Moskva Patriarhaat) ning üks ühine patriarh (Moskva patriarh), kes töötab presidendi ehk rahvusliku juhiga (Putiniga) „sümfoonilises kooskõlas“, hoides alal erilist ühist vaimulaadi, moraali ja kultuuri (Kirik ja Teoloogia, 2022). VÕK üritab täita tühjaks jäänud kohta pärast NLKP kui bolševike riigi ideoloogilise toe ajaloo areenilt kadumist. Juba 2014. aastal edastas VÕK selge sõnumi, et ta käsitleb Vene-Ukraina konflikti religioosse kokkupõrkena (Riistan, 2016, pp. 207–208). VÕK loob Kremli võimudele regulaarselt baasargumente õigustamaks sõjalist invasiooni Ukrainasse 2022. aastal (Kilp & Pankhurst, 2022).

Venemaa president Vladimir Putin kuulutas 5. septembril 2022 välja Venemaa uue välispoliitilise doktriini nimetusega Vene Maailm (Путин, 2022). Putini heaks kiidetud 31-leheküljeline doktriin sätestab, et Venemaa peab „kaitsma, kindlustama ja edendama Vene Maailma traditsioone ja ideaale“. Venemaa Föderatsioon pakub tuge

---

⁶ Ka Nõukogude Liidu kodakondsusest polnud üldjuhul võimalik loobuda, sellekohase soovi avaldamine tähendas kodumaa reetmist. Küll aga võidi inimeselt (nt dissidentidelt) karistuseks võtta ära Nõukogude Liidu kodakondsus ja see inimene sunniviisiliselt riigist välja saata.

välismaal elavatele kaasmaalastele nende õiguste realiseerimiseks, nende huvide kaitse tagamiseks ja vene kultuurilise identiteedi säilitamiseks, öeldakse doktriinis. Dokumendi järgi peab Venemaa tugevdama koostööd teiste slaavi rahvaste, samuti Hiina ja Indiaga ning tugevdama sidemeid Lähis-Ida, Ladina-Ameerika ja Aafrikaga.

Ukrainal kui suveräänsel riigil selles kontseptsioonis kohta ette nähtud ei ole. Pühas sõjas suhtutakse just sugulasrahvastesse, kes keelduvad kaasa löömast üleilmses ürituses, kui reeturitesse. Juba Putini sõjakuulutuses vahetult enne 24. veebruari 2022 kõlasid püha sõja motiivid, kui ta Püha Venemaa huvide nimel eitas ukrainlaste kui rahva olemasolu ja Ukraina riigi eluõigust (Putin, 2022). Kremli väited Kiievis võimu haaranud „bandeerlastest ja neonatsidest“ on näide ususõjaga kaasnevast vastaspoole demoniseerimisest. Lisanduvad Vene sõjaväelaste poolt süstemaatiliselt korda saadetavad inimsusevastased ja sõjakuriteod, mis on sihitud rahumeelse elanikkonna ehk kõigi ukrainlaste vastu ainuüksi põhjusel, et okupante ei võetud Ukrainas vastu soola-leivaga.

2. VENEMAA USUSÕJA LAINED 20. JA 21. SAJANDIL

Muslimite džihaad tähendab kestvut sõjaseisukorda seni, kuni islamimaailm (ar *Dar al-Islam*, 'rahu koda') on võitnud mitte-islamimaailma (ar *Dar al-Harb*, 'sõja koda'), ehkki džihaad pole katkematu aktiivne lahingutegevus (Khadduri, 2005, pp. 55–73). Teatavasti peetakse muslimite relvastatud võitlust traditsiooniliselt kahel moel: *razziana*, mis osmanite ajal tähendas regulaarseid röövretki uskmatute maale ning millega hoiti piirialasid ebakindluses ja tuletati pidevalt vastasele meelde tema haavatavust. Interventsiooni esimesele faasile, millega täideti ususõja pidamise kohustust suuremastaabiliste, keskselt koordineeritud sõdade vahel, pidi järgnema põlistav vallutus. Vallutussõja puhul oli tegemist sultani võimu ja Muhamedi õpetuse kestva levitamispüüdega, mille tulemuseks pidi olema uue territooriumi hõivamine ja islami mõjuala laiendamine (Hattenhauer, 2007, lk 488).

Ka Venemaa ususõda kestab katkematult, aktiivne lahingutegevus aga mitte, esinedes pigem lainetena, kus vahelduvad rahulikumad ja aktiivse sõjapidamise perioodid. Moskva positsioonilt vaadatuna oli suur isamaasõda ususõja n-ö kuum faas, millele lõi soodsa tausta teine maailmasõda. Natsi-Saksamaa oli Stalini jaoks asümmeetriline relv ja Lääne osutatud abi pidi lõppkokkuvõttes leidma kasutamist võitluseks Lääne enda vastu. Stalini Venemaa rünnaku suund läände oli ühetähenduslik ja ülemaailmse sõjatulekahju lõkkele puhumine õnnestus suurepäraselt. Enne sõja puhkemist tegid bolševikud lähedast koostööd hiljem kohtu all olnud vaenlastega (natsidega). Saatan-

lik sõjakavalus oli panna klassivaenlased esmalt omavahel võitlema, võita suur sõda sisuliselt vaenlaste abil ja mõista sõja lõppedes ühtede vaenlastega teiste vaenlaste üle kohut.

Tänase Kremli identiteedi üks alustaladest on soov taas kogeda religioosset uhkust ja vaimustust tollal saavutatud võidu üle. Nn surematud polgud ja pjedestaalide otsa pandud „pühad tankid“ pühitsevad lugematuid ohvreid, mida toodi võidu nimel. Pidev tagasipöördumine 20. sajandi kõige suurema geopoliitilise triumfi ehk suure isamaasõja juurde on loogiline, sest suur isamaasõda on Venemaa viimane suur võidukas sõda, mistõttu seda ka sakraliseeritakse. Niisugune visioon eirab täielikult võimalust, et punaarmee võitlejad tegid lisaks natsismi hävitamisele ka midagi halba (nt panid toime sõjakuritegusid) ja langeb täielikult kokku muslimite suhtumisega usumärtritesse.

1991. aastal lõppenud külm sõda tähistab seevastu häbi ja alandust, impeeriumi kaotust. Vene meedias kujutatakse Gorbatšovi ja Jeltsini valitsemise perioode allajäämise ehk segaduste (smuuta) ajana, mil vaenlased, kasutades venelaste ajutist nõrkust, surusid venelased põlvili. Koos varasema üliiriigi staatuse kadumisega kaotati Lääne liberaalsele demokraatialle reaalse alternatiivi pakkuja positsioon, auväärne koht ülemaailmses presiidiumis. Venemaal levib käsitlus üleilmastumisest kui kogu maailma ebaõiglasest allutamist ühele supervõimule st Läänele, eelkõige Ameerika Ühendriikidele.

Uus trend Ukraina (st Euroopa) suunal ilmnes 2014. aastal, kui algas Venemaa ususõja aktiivsem faas Ukraina vastu ja Venemaa poliitiline ja majanduslik seotus lääne maailma riikidega hakkas vähenema. Täiemahulise sõjalise kallaletungiga ähvardades võeti Ukrainalt ära Krimm ja suured piirkonnad Donetskis ja Luhanski oblastites. Lääs reageeris aktsioonile suhteliselt passiivselt, sarnaselt reageerimisega Abhaasia ja Lõuna-Osseetia anneksioonile 2008. aastal, mil Venemaa tungis kallale Gruusiale, teostades „Gruusia rahule sundimise operatsiooni“. See sõjakäik raputas natuke Läänt, kuid silmade avanemist ei toimunud (Asmus, 2010, lk 241).

Venemaa ususõda Ukraina (Lääne) vastu jätkus hübriidses vormis. Esiteks kestis sõjategevuse toetamine Ukrainalt okupeeritud territooriumidega piirnevatel aladel. Teiseks püüti Ukrainalt ebaseaduslikult hõivatud territooriumide annekteerimine lõplikult kinnistada. Pingete kasv Euroopa Liiduga piirnevatel aladel jätkus suvel-sügisel 2021, mil Valgevene võimude mahitamisel ja kaasabil leidis Poola, Leedu ja Läti piiridel aset peaasjalikult Lähis-Idast pärit migrantide massiline püüd siseneda Euroopa Liitu. Vene ametiisikud avaldasid toetust Valgevenele vastuseisus Poola ja Balti riikidega, levitades Poola ja Euroopa Liidu vastu suunatud propagandat.

Putin kritiseeris Euroopa Liitu selle soovimatuse pärast migrante aktsepteerida ja süüdistas Euroopa Liitu humanitaarsete ideaalide reetmises, rõhutades eraldi Poola võimude mässutõrjevahendite kasutamist migrantide piirilt tõrjumiseks (Margesson *et al.*, 2021). Tegemist oli sisuliselt Euroopa Liidu ja NATO vastu suunatud hübriidrünakute seeriaga, mis pidi olema sihitud vaenlase „nõrgima vastupanu punktidele“ (nt migrantide inimõigused).

2021. aasta lõpul esitas Moskva ultimaatum NATO-le ehk läänemaailmale, kuid sõjaline kallaletung pandi toime Ukraina vastu, mis riigina ei ole NATO ega Euroopa Liidu liige. Suhtumises oma vähemate nn slaavi vendade enesemääratlemise püüetesse tuleb ka tänasel päeval Moskva suunalt tahtmatult esile suurriiklik üleolekutunne ja eriline halastamatus. Koos „katuse pakkumisega“ paigutatakse ühed rahvad nn riigivõimeliste ja teised nn riigivõimetute hulka, kellel puudub poliitiline individuaalsus ning kes asuvad etnograafilise materjali staadiumis. Just sel viisil väljendus avameelselt 19. sajandi teisel poolel Vene ajaloolane Nikolai Danilevski ja see resoneerub täielikult tänase Moskva retoorikaga (Danilevski, 2013, lk 37).

Putin on avalikult põhjendanud, miks Venemaa survestas Euroopat, koondades 2021. aasta lõpul Ukraina piirile suurel hulgal vägesid ning alustades seejärel suuremahulist ja brutaalset invasiooni. Ta kirjutas lahti Venemaa ajaloolise missiooni traktaadis, mis avaldati juulis 2021, väites seal, et ukrainlased, valgevenelased ja venelased on kõik Vana-Venemaad (vn *Rus*) asustanud rahvaste järeltulijad. Neil on ühine territoorium, keel ja usk. Ukraina polevat kunagi olnud suveräänne riik – välja arvatud mõned ebaõnnestunud katsed ajaloos – ja Ukraina riigi kujunemine pärast Nõukogude Liidu lagunemist oli tagajärgedelt võrreldav massihävitusrelva kasutamisega Venemaa vastu (Путин, 2021).

Putin kordas sama teesi vahetult enne sõjategevuse algust peetud kõnes (Putin, 2022). Selle järgi on Moskvale õigus Kiievi üle domineerida seoses venelaste ja ukrainlaste pikaajalise ja tiheda ajaloolise läbipõimumisega. Venemaa oli sunnitud kehtestama oma ülemvõimu, kuna Ukraina ja teised naabrid kujutasid endast ohtu Venemaa piiridele, tehes tihedat koostööd Euroopa liidu ja NATO-ga. Venemaalt rööviti põline territoorium, kui bolševikud eraldasid 1922. aastal Ukraina NSV Venemaast. Tema väitel on Lääs kasutanud Ukrainat platvormina, ohustamaks Venemaad, ja toetanud „neonatside“ võimuletulekut selles riigis. Essee lõpus jõuab Putin järeldusele, et Ukraina suveräänsus on võimalik üksnes partnerluses Venemaaga, kuna „me oleme üks rahvas“.

Sümptomaatilised on Kremli usaldusisiku Vladislav Surkovi 2020. aastal antud intervjuus kõlanud mõtted, milles peegeldub tema äärmine, et mitte öelda Vene fašistlik (rušistlik) põlgus suhtumises Ukrainasse ja ukrainlastesse: „Ukrainat pole olemas. On

ukrainlus, ehk eriline ajutegevuse häire... Selline verine kõrvaline vaade. Hämarus riigi asemel. Borš, Bandera, bandura on, aga rahvust ei ole... Jõuga sundimine vennalikule suhtumisele venelastesse on ainukene meetod, mis on tõestanud efektiivsust ukrainlusesuunalises tegevuses“ (Чеснаков, 2020).

2022. aasta kevadel oli Kremlil ilmselt plaanis korrata suuremas mastaabis 2014. aasta aktsiooni, mis pidi olema varasemast oluliselt pikem samm ususõja eesmärkide saavutamise suunas. Nüüd oli juba panuseks üle 40 miljoni inimese lülitamine Venemaa elanikkonna koosseisu ja reaalne võimalus impeeriumi edaspidiseks kasvatamiseks Nõukogude Liidu mõõtmeteni. Taas kord püüdis Moskva varjata toimuva sõjategevuse mastaape ja ambitsioone suhteliselt tagasihoidliku „sõjalise erioperatsiooni“ nimetuse taha. Välksõda, mis pidi kestma mõne päeva ja lõppema Ukraina taastulekuga Venemaa „sõbralikku“ rüppe, ei saanud teoks. Esmalt üllatasid ukrainlased oma südi vastupanuga ja seejärel Lääs suuremahulise sõjalise ja majandusliku toetusega Ukrainale.

Sii konteksti sobib hästi ajakirjanik Petr Akopovi artikkel, mis oli sõja alguses lühikest aega üleval portaalis RIA Novosti. Selles juubeldati Venemaa poolt saavutatud võidu üle ning oldi kindlad, et maailm astus uude ajastusse.

Multipolaarne maailm on saanud lõpuks reaalsuseks – operatsioon Ukrainas ei suuda Venemaa vastu koondada kedagi peale Lääne. Sest ülejäänud maailm näeb ja mõistab suurepäraselt – see on konflikt Venemaa ja Lääne vahel, see on vastus atlantistide geopoliitilisele ekspansioonile, see on Venemaa ajaloolise ruumi ja koha tagasitulek maailma... Venemaa pole mitte ainult esitanud Läänele väljakutseid, vaid on näidanud, et Lääne globaalse domineerimise ajastu võib lüüa täielikult ja lõplikult lõppenuks (Акопов, 2022).

Täna näeme, et president Putini ja tema mõtte- ja võitluskaaslaste lootused ei täitunud.

3. VENE USUSÕJA HÜBRIIDSUS JA ASÜMMEETRILISUS

Analüüsid Gerassimovi artiklit või muud militaarsfäärile pühendatud venemaist päritolu teksti, ei tohi unustada sealset valitsemise põhimõtet, kus valitseja isikusse kontsentreerub kogu võim ja õigus. Ka militaarsfääris toimuva osas puudub õiguslik regulatsioon selle läänemaises tähenduses, sest kõige tipus asub jumaliku valitseja tahe. Isegi kõige kõrgemad sõjaväelased ei kujuta endast sõltumatuid militaarsfääri eksperte, vaid nende ainus ülesanne ja määrav roll on mitte sattuda vastuollu valitseja tahtega.

Läänemaiste kommentaatorite arutlemine teemal, kas Gerassimovi loodud teksti puhul on tegemist visiooni või plaaniga, ei ole päriselt asjakohane, sest tegemist on mõlemaga üheaegselt või ei kummagagi (nt Sazonov & Sägi, 2022, lk 145–147). Venemaise valitsemisviisi juurde kuulub spetsiifiline sõnakasutus ja sõnade tähenduse sõltumine isiku positsioonist. Iga teksti tähenduse hindamiseks peaksime teadma autori positsiooni valitseja (Putini) alamana, kellel võivad küll olla ideed ja nägemused, kuid nende kokkulangevus valitseja arusaamadega peab olema täielik. Kellegi positsioon ei ole püsiv ja võib hetkega muutuda ükskõik millises suunas, see omakorda muudab hinnangut tekstile ja kogu tegevusele.

Kõlab uskumatult, kuid veel 21. sajandil kehtib Venemaal põhimõte, mille järgi võib tsaar piltlikult öeldes hommikul hakata ellu viima seda, mida öösel unes nägi (von Gentz, 1968, p. 80). Selline valitseja on põhimõtteliselt ilmeksimatu, mistõttu on ka täiesti välistatud, et ta kunagi või ükskõik mis asjaoludel saaks tunnistada oma varasemalt tehtud otsuste ekslikkust. Otsekontakti tõttu Jumalaga ei saa neid lihtsalt olla ja isegi eksimus sisaldab alati suurt tarkust.

Alamate kohustus on endiselt alluda valitseja sõnale kui jumaliku tarkuse avaldusele ning mitte kahelda tema autoriteedis. Venemaal pole ega saa olla täpselt sõnastatud ja argumenteeritud, siduva tähendusega suurt strateegiat ega sõjalist doktriini, mis oleks alus riigi järjepidevale tegevusele militaarsfääris, nagu on kombeks kaasaegsetes läänemaailma riikides (Posen, 2014, p. 1). Lisaks puudub Venemaal Koraani-laadne püha raamat, kus oleksid sätestatud (usu)sõja pidamise põhimõtted. Sõjaline doktriin asub valitseja peas ja mida see täpselt sisaldab, ei tea peale tema keegi.

Kõrvuti personaalse (valitseja) Putiniga eksisteerib ja toimetab ususõda pidades ka kollektiivne Putin. Gerassimovi teksti tagamaade mõistmiseks tuleb panna siia kõrvale kindlasti niisugused autorid-ideoloogid, nagu näiteks Danilevski (2013), Gumiljov (2018), Dugin (2002, 2004), Surkov (2014, 2018) ja mitmed teised. Kõik eelnimetatud on kindlasti ka (usu)sõja teoreetikud, aga mil määral ja kuidas nende mõtted mõjutavad Putini poolt tehtud otsuseid, on lahtine. Peame tunnistama, et läänemaailma poolt vaadatuna on Venemaa endiselt „mõistatus, mis on mähitud teadmatusse“ (Churchill, 1939).

Julgeolekuekspert Mark Galeotti analüüsis 2014. aastal põhjalikult Gerassimovi artiklit. Ta jõudis järeldusele, et vaatamata n-ö kaitsenarratiivi kasutamisele, kirjeldades ohtusid Venemaale seoses Lääne uut tüüpi sõjapidamisega, pidas Gerassimov silmas vastupidist. Ta rääkis tegelikult uut tüüpi sõjapidamisest, millega Venemaa peab tegelema hakkama. Galeotti nimetas niisugust lähenemist Aisopose keeleks, kus kaitsmine tähendab ründamist ja rünnaku tõrjumine tähendab tegelikult pealetungi. Esitades moonutatult nn araabia kevadel toimunut kui Lääne varjatud sekkumist, tegi ta tege-

likult ettepaneku arendada Venemaa võimekust, et kahjustada ja hävitada riike ilma laiamahulise sõjalise sekkumiseta (Galeotti, 2014).

Niisugune Venemaa hübriidsõja käsitlus teenis ära Moskva terava hukkamõistu. Hiljem esines Galeotti avaliku vabandusega ja palus Kremli käest sisuliselt andeks, kuna polevat olemas mingisugust uut strateegilist doktriini, sest Gerassimov üksnes fanta-seeris. Tegemist olevat hoopis vana hea nn poliitilise sõjapidamisega, millega tegeleb Lääs juba mitu aastakümnet. „Gerassimovi doktriin ei ole kunagi midagi tähendanud ega tähenda ka praegu. On aeg jätta see teema minevikku,“ ütles Galeotti oma vaban-duskirja lõpus (Galeotti, 2018).

Kremli valulise reaktsiooni põhjal võib järeldada, et Galeotti puudutas hella kohta. Nimetatud doktriin kujutaski endast katset kompenseerida militaartehnoloogilised vajakajäämised asümmeetrilisel viisil, mil ka justkui lootusetuid vastasseise on või-malik lahendada sõjakavaluse toel. Niisugune on teadaolevalt ka islami ususõja pida-mise taktika alates sihipärastest julmusest eesmärgiga vaenlast hirmutada ja allaand-misele sundida (Khadduri, 2005) ning lõpetades fundamentalistliku terrorismiga kui „nõrga poole relvaga tugevama poole vastu“.

Venemaa valitsejaid on jätkuvalt mõjutamas arusaam, et kõik selle riigi poolt peetud sõjad on alati õigustatud ehk õiglased. Rahu saabub alles pärast võidu saavutamist vaenlase üle. Moskvat on nähtud kui kolmandat Roomat, neljandat ei tule, seega on võimalik kas lõplik võit või kogu maailma hukk (Toynbee, 2003, lk 415–416). Maailma šantažeerimine tuumasõja puhkemise ohuga, mida Putin ja tema lähiring on teinud korduvalt, ületab külma sõja aegseid vastastikku aktsepteeritud piire.⁷

Asümmeetriana avaldub eelkõige püüd kompenseerida oma nõrkust, sest asüm-meetrilisus sõjapidamises võib tähendada mida iganes, kuid selle peasisuks on igasu-guste vahendite kasutamine relvadena (Galeotti, 2022). Teiste hulgas rääkis Mihhail Gorbatšov Nõukogude Liidu nn asümmeetrilisest reageerimisest juba 1980. aastatel Ameerika kosmosesõdade programmile. Dugin rõhutab oma raamatus „Sõja filo-soofia“ vajadust asümmeetria doktriini väljatöötamise järgi, mis tuleneb „uutest väl-jakutsetest maailma julgeolekule, mis on ilmselgelt asümmeetrilised“ (Дугин, 2004, с 13). Sedalaadi ususõja taktika on vaenlaste leeris „nõrga lüli või nõrgima vastupanu punkti otsimine“, mis leiab aset nii riikide lõikes kui ka Lääne kui terviku puhul.

Nn rohelised mehikesed oli väga efektne ja efektiivne hübriidsõjaline relv Krimmi hääletuks hõivamiseks. Vene pool eitas pikka aega sel viisil tegutsevate Vene erivä-

---

⁷ Tuumašantaazi üks moodus on Vene sõjaväelaste vastutustundetud ja provotseeriv tegevus Žaporizžja tuumajaamas, millega pannakse Euroopa silmitsi Tšornobõlist raskema tuumaka-tastroofi ohuga.

gede rolli, mida president Putin hiljem avalikult kinnitas. Taktikaliselt asus tegevus piirisõja ja vallutussõja vahel, kuid praktiliseks tulemuseks oli strateegiliselt olulise piirkonna liitmine Venemaaga. Rahvastiku kasv 5 miljoni elaniku võrra polnud samuti vähetähtis. Mis aga kõige olulisem ning mida panid tähele ka läänemaised militaaranalüütikud, oli asjaolu, et sedalaadi tegutsemise korral puudub selge hetk, millal peaks rakenduma NATO viies peatükk ehk kogu organisatsiooni kaitsetegevus rünnaku vastu. Seega võiks niisugune hübriidsõja mudel hästi sobida ka kasutamiseks NATO liikmesriikide vastu.

Hübriidsõjaliste meetmete alla kuulub (rahvusvahelise) õiguse väänamine ja õiguslike argumentide kui relva kasutamine vastuolulistel eesmärkidel (ingl *lawfare*). Putini administratsiooni jaoks pidi Vene platsdarmi st ajutiselt okupeeritud Ukraina territooriumi lülitamine Ukraina õigus- ja poliitilisse ruumi olema vahend Ukraina riikluse hävitamiseks seestpoolt. Veel 7. veebruaril 2022 kasutas Putin Minski leppeid, kommenteerides ebatsensuurse tagamõttega kalambuuri (Чунихина, 2022). On ilmne, et Minski lepped pidid üksnes varjama Venemaa juhtide tegelikke ambitsioone. Täna tundub toimunu uskumatu lühinägelikkusena, mida ilmutasid tollased suurte Euroopa riikide (Prantsusmaa ja Saksamaa) liidrid, kui läksid kaasa Moskva sedalaadi initsiatiiviga.

Linearsele sõjale vastanduva nn mittelineaarse sõja (Pomerantsev, 2014) praktikasse juurutamine võimaldab suurt paindlikkust vaenlase defineerimisel ja sõjaväe tegevuspiiride laiendamisel. Teatavasti ei ole genotsiid ususõja põhimõtete järgi lubamatu. Nii peab Vene sõjavägi sõda mitte üksnes Ukraina sõjaväega, vaid sihtmärgiks on kogu Ukraina elanikkond, keda pommitatakse ja rünnatakse eri tüüpi relvadega, ühtlasi hävitakse sihipäraselt riigi infrastruktuuri ja tsiviilobjekte. Eesmärgiks on rahulolematuse suurendamine Kiievi keskvoimuga ja sõjaväsimuse tekitamine, kuigi sisuliselt on tegemist regulaarsete sõjakuritegudega. Ukraina inimõiguste ombudsmani sõnul oli 14. juuli 2022 seisuga okupeeritud Ukraina territooriumilt Venemaale küüditatud vähemalt 1,7 miljonit inimest, sealhulgas 276 000 last (Khoshhool & Raymond *et al.*, 2022).

Sarnaselt džihaadiga võib Vene pühas sõjas osalemise eest varasemad individuaalsed patud Jumalalt andeks saada, sest ka kurjategusid toime pannes saab olla Vene patrioot ja osutada kodumaale hindamatuid teeneid (Galeotti, 2018, lk 249–250). Vene õigeusu kiriku juht patriarh Kirill andis oma jutluses 25. septembril 2022 sisuliselt heakskiidu kõigile tegudele, mida okupandid Ukrainas korda saadavad, ja lubas neile ka varasemate pattude andeksandmist Jumala poolt (Русская Православная Церковь, 2022).

Suurt rahvusvahelist tähelepanu on saanud Vene erasõjafirma Wagner, mille juhtkonda kuuluvad varem kuritegude eest karistatud isikud. Analüütikud on märkinud, et Wagneri grupil pole ideoloogilist tausta ning tegemist on Vene eriteenistustega seotud palgasõdurite võrgustikuga, millega seotust Kreml eitab (Mackinnon, 2021). Täna toimub aktiivne värbamine Wagneri üksustesse vanglates; kinnipeetavatele pakutakse võimalust karistuse kustutamiseks ja muid boonuseid (Sukhanin, 2022). Niisugune praktika on läänemaailma sõjapidamise põhimõtete raames absoluutselt välistatud, kuid igati asjakohane püha sõja kontekstis.

Ususõja loogika lubab paremini mõista Venemaal üha hoogustuvat sõjakultust ja suure isamaasõja pühalikustamist, ehkki teisest maailmasõjast on juba möödas 80 aastat. 9. mail 2015, kui tähistati suure isamaasõja võidu 70. aastapäeva, sai paraadi peakangelaseks Venemaa Föderatsiooni kaitsemister Sergei Šoigu. Enne paraadi vastuvõtmist võttis ta peast vormimütsi ja lõi kogu Venemaa televaatajate silme all risti ette. Kommunistlikud ja õigeusklikud traditsioonid sulasid üheks ja moodustasid nii ennenägematu sakraalse rituaali (Zõgar, 2017, lk 364), sümboliseerides seda, et varasem bolševistlik klassivõitlus maailmarevolutsiooni nimel on asendunud võitlusega Vene Maailma eest.

4. VENEMAA MILITAARRIIKLUS

Vene militaarriiklik traditsioon, nagu ususõdagi, ulatub tagasi Moskoovia aegadesse, kuhu see kandus üle Tšingis-khaani riigist ja Kuldhordist. Militaarriigi põhiidee järgi on riik sõltumatu ja rahvas vaba üksnes siis, kui selle sõjavägi võtab enda vastutusalasse kaks fundamentaalset funktsiooni: kaitse välise vaenlase eest ja sisemise korra tagamise. Ka tänase Venemaa kui riigi immanentseks omaduseks on olla efektiivne kaitse- ja ründevahend (Surkov, 2019). Vene kindralstaabi akadeemia seinal on väidetavalt tsaar Aleksander III tsitaat 19. sajandi lõpuaastatest: „Venemaal on maailmas vaid kaks sõpra: meie armee ja meie sõjalaevastik“ (Mihkelson, 2010, lk 186).

Mitme autori väitel on kogu hilisem Vene riik Kuldhordi (ordu) kui impeeriumi tegelik vaimne ja organisatsiooniline mantlipärija. Ajaloolane George Vernadsky on väitnud, et Moskoovia tsentraliseeritud riik loodi Kuldhordi baasil, selle valitsejad olid tšingišiidide⁸ alamad ja seega nende õigusjärglased. Algupärane Vana-Vene riigikorraldus, mis oli säilinud Novgorodis ja Pihkvas, hävitati moskoviitide poolt. Sellist lähenemist on toetanud ka Euraasia koolkonna rajajad Nikolai Trubetskoj ja Pjotr Savitski, põhjapa-

---

⁸ Tšingišiidid olid Tšingis-khaani ja tema poegade rajatud riikide valitsejad st dünastiad, mis koosnesid Tšingis-khaani vereliini esindajatest (Vt Vernadsky, 1970).

nevalt on Sise-Aasia dimensiooni Vene riikluse kujunemisel käsitlenud ajaloolane Lev Gumiljov (Гумилёв, 1988).

Militaarriik viibiks nagu pidevas sõjaseisukorras, mida katkestavad lühiajalised rahuajad ja uueks sõjaks ettevalmistumise perioodid, pidevalt sõditakse või valmistatakse sõjaks. „Meie maa on vaenlaste piiramisrõngas, järelikult tuleb ühte koonduda ning sisemised erimeelsused kõrvale heita“, kõlab mobiliseeriv üleskutse. Venemaa militaarriiklik traditsioon paneb paika selle, et riigis käib pidev ettevalmistus järgmiseks sõjaks. Samasse kompleksi kuulub riigivõimu tsentraliseerimine, jäik võimuvetikaal ning elanikkonna kui taastuva ressursi mobilisatsioon, samuti viimase võiduka sõja mõõdutundetu üleskiitmine, mis tähendab ühtlasi püüdu muuta olematuks stalinismi perioodil toime pandud inimsusvastased kuriteod. Venemaal ei ole kunagi peetud Nürnbergi stiilis kohtuistungeid, ka Stalini isikukultust pole täielikult hukka mõistetud, rääkimata Lõuna-Aafrika tüüpi tõe- ja lepitusprotsessi läbimisest.

Geopoliitiline diskursus, mis iseloomustab militaarriike, ei võimalda ühegi välispartneriga pikemaajalisi vastastikuseid kasulikke liitlassidemeid sõlmida, sest militaarriigi kõrval saab olla ainult kas konfliktis, vasall või alla neelatud (Kennan 1947, 2014). Sisuliselt tuleneb niisugune suhe pideva ususõja doktriinist, vaenulik suhe teiste riikidega pole mitte poliitiliselt määratletud, vaid sellel on sügavamad olemuslikud juured, mis ulatuvad religioossete arusaamadeni. Kuna militaarriigi põhimõttel loodud impeerium saab üksnes kasvada või kokku tõmbuda, puudub Vene impeeriumi sajandeid kestnud uutele aladele laienemise tõttu arusaam riigi loomulikest piiridest. Venemaa hirmutab naabrina teisi riike ja rahvaid, sest riigil on kõigi naabritega olnud territoriaalseid vaidlusi ja konflikte. Kosunud, tugevneva Venemaa tunneb eksimatult ära selle järgi, kuidas kasvab sealsete riigijuhtide soov sekkuda teiste maade siseasjadesse ja valjeneb pretensioonikas ning agressiivne välismaale suunatud retoorika.

Riikide vahel sõlmitud lepingud ei tähenda militaarriigi jaoks palju, sest seal domineerib klientelistlik loogika. Selle järgi käib maailmas käib pidev olelusvõitlus, jõukatsumine, kaalumine, kes on tugevam ja kes nõrgem, kes peab kellele alluma ja kes võtab juhtrolli, maailm oleks nagu kiskjaid ja saakloomi täis džungel. Kaotajast saab võitjale õigustatud saak: „me olime nõrgad, aga nõrk saab peksa“ (Путин, 2004). Sestap on Venemaa õppinud taotlema julgeolekut vaid kannatlikus, aga elu ja surma peale käivas võitluses iga konkureeriva jõu täieliku hävitamise nimel.

Venelastega sõlmitud rahulepingud pole kauakestvad, sest rahuseisund lõpeb siis, kui see püsivat ususõda pidav riik (riigijuht) tunneb endas olevat piisavalt jõudu aktiivse sõjapidamisega taas jätkata. Alustades sõda Ukrainas, leidis Venemaa poliitiline juhtkond ilmselt taas kord, et aeg oli küps püha sõja aktiivse faasi jaoks, milleks ettevalmistumine oli kestnud mõnda aega. Putin andis rahvusvahelisele kogukonnale juba

2007. aastal Münchenis ühemõtteliselt mõista, et venelaste Läänele kingitud rahulepingu lõpptähtaeg on ligidal. Putini kõne näitas otse välja tema arusaama läänemaailmast kui lepingu murdjast ja venelaste ootusi petnud partnerist (Laane, 2007).

Paralleel islamimaailmaga on ilmne, sest teatavasti käsitatakse ka seal sõlmitud rahulepinguid ühepoolsete aktidena, mille käigus islami valitseja n-ö kingib vaenlastele viimaste palvel rahu. Rahu instrument Osmani impeeriumis oli *ahdname* – töötus-kiri, mislābi valitseja sidus ennast rahuseisundi hoidmise kohustusega. Lepingupartner polnud teine pool (uskmatud), vaid Jumal. Valitsejale kuulus piiramatu voli vabalt otsustada, et teine pool on oma kohustusi rikkunud, millega kokkulepe ühtlasi muutus tühiseks (Kolodziejczyk, 2000, pp. 4, 68, 80–85).

Militaarsus, sõjakus ja patriotism käivad Venemaal endiselt ühte jalga ning seda seost püütakse tugevdada elanikkonnale suunatud intensiivse ja katkematu nn sõjalis-patriootliku kasvatustööga ehk sisuliselt sõjapropagandaga. Ususõja pidamise üks eeldus on elanikkonna üldine valmisolek sõdimiseks ka rahuajal, kõigi nende, kes esitavad vastuväiteid, kuulutamine rahvavaenlasteks, reeturiteks ja usutaganejateks. Sõja eesmärk ja tähendus on religioonistatud, mistõttu on iga valatud veri püha ja ohvrid, mis tuuakse, on lunastusohvrid. Mida suurem on ohvrite arv ususõjas, seda pühamaks see sõda muutub. Märtrid, usukangelased asuvad esiplaanil, kõik teised saavad ja peavad võitluses kaasa lööma (Lewis, 2002, p. 159). Kõiki neid protsesse näeme toimumas ja intensiivistumas ka tänasel Venemaal.

Nagu muslimid, nii usuvad propagandaga üleskõetud venelased sageli irratsionaalsel viisil, et Lääne ülemvõim on saavutatud nende riigi allakäigu arvelt. Niisuguses kontekstis on nn püha Venemaa taas kord ohvri positsioonis ja võttes omaks globaliseerumise Lääne pakutud viisil, mindaks justkui enesehävitamisele nii rahvuslikus kui ka kultuurilises mõttes (Rozanova, 2003). Lääs on seevastu justkui kuri ja halastamatu vandenõulane, kelle eesmärgiks on Venemaa nõrgestamine, riikluse hävitamine ja endale allutamine ning seejärel paljaks röövimine. Vandenõuteoorialik idee Venemaa vastu suunatud ülemaailmsetest salasepitsustest leiab pidevat taastootmist nii massimeedias kui ka jõustruktuuride õppeasutuste õppekavades.

Kuna ususõjas sõditakse saatana ja tema käsilastega, siis sellest tuleneb ka militaariigi võimude jaoks vaba terminite käsitus vastaspoole sildistamisel. Samuti ollakse vaba konkreetsete sihtmärkide muutmisel ja ümbersõnastamisel, sest saatan muudab pidevalt enda nägu. Näiteks täna ollakse Venemaal verbaalselt kogu hingest nn Suure Saatana ehk Ameerika vastu, mis kehastab riigina ideed Lääne ülbusest, reetlikkusest ja pahatahtlikkusest. Nii väidab ideoloog Dugin ilma tseremoonitsemata: „Me vihkame Ameerikat, seda seepärast, et me teda vihkame, me tahame, et teda ei oleks,

me tahame ta ära peita, ära koristada kaugesse kasti, sulgeda kahe ookeani poltidega. Antiamerikanism – see on tõsine asi“ (Дугин, 2004).

Tegelikult pole venelaste antiameerikanism üldse tõsine asi, sest selle tunde väljendamiseks sobib hästi ka sõnaühend „Ameerika jumaldamine“. See tuleb selgelt esile käitumuslikul tasandil, sest Ameerikas ja sisuliselt kõigis läänemaailma riikides on viimastel aastakümnetel tekkinud arvukad venelaste kogukonnad. Seal koolitavad oma järeltulijaid jõukad äriinimesed, ideoloogiarinde võitlejad ja kõrged riigiametnikud. Läände pääsemisest unistab iga venelane, kes maailmast natukenegi teab. Läände reisimise piirangud Vene kodanikele oleks nagu nende võõrandamatute õiguste jäme rikkumine, diskrimineerimine, russofoobia ilming.

Tunnetuslik vastuolu (kognitiivne dissonants) seisneb individuaalse ja kollektiivse identiteedi lepitamatus lahknemises, kus venelased individuaalselt, käitumuslikul tasandil kiidavad massiliselt heaks läänemaailma hüved, eelkõige tarbimise, mida läänemaised healuühiskonnad inimestele võimaldavad, kuid ka individuaalsed vabadused, ehk elulaadi puutuva. Individuaalsele vastandub kollektiivne identiteet nõudmistega, mis panevad vähimagi kriitikata võtma tõena seda, mida räägitakse Kremli suunalt, ükskõik, kes seal parajasti võimul on, sest võim tuleb Jumalast ja Jumalaga ei vaielda. Venemaa ususõja raskuskese paikneb identiteedi kollektiivses komponendis. Seesama kollektiivne lojaalsus ei lase hukka mõista nn omade toime pandud halbu tegusid ja isegi raskeid kuritegusid ning sunnib neile irratsionaalseid seletusi leidma.

Läänemaailma suurim teene kogu maailmale pärast teise maailmasõja lõppu on olnud pikk rahu (Pinker, 2011, pp. 300–347). Mitu aastakümnet kestnud periood, mil pole puhkenud suuremahulist sõjalist konflikti, on lubanud üha suuremal arvul riikidel keskenduda enda majanduse arendamisele ja tehnoloogilisele täiustamisele ning inimarengule. Riigid, kes on jäänud militaariikluse tekitatud üldist arengut pärssivasse kahvlisse, vaevlevad aga teaduslik-tehnoloogilise stagnatsiooni ja mahajäämuse käes. Militaariikide kõige suurem probleem on alati olnud kaua kestev rahuperiood, sest sõjavägi ning sõjaväelisel põhimõttel loodud valitsemisstruktuurid ja sõjatööstus hävitavad rahu ajal vampiirina ühiskonna materiaalseid ja vaimseid rikkusi. Venemaa aastasadu kestnud militaariiklik traditsioon on süvapõhjus, mille tõttu Venemaal pole jätkunud vaimseid ja materiaalseid ressursse, et riigi majandus konkurentsivõimelisena üles ehitada, küll aga on alati jätkunud vahendeid suuremat sorti hävitustööks.

Kuigi militaariikide patriootlikes ja elanikkonda mobiliseerivates lauludes võidakse lõpmatuseni korrata liturgiat, *a'la* peaasi, et ei tuleks sõda, valmistuvad militaariigid ideoloogiliselt ja praktiliselt ikka ja alati oma põhitegevuseks, st sõjapidamiseks. Rahu kaitsmine relvaga kõlab vastuoluliselt, oksüümoronlikult ja eufemistlikult. Nõukogudeaegses militaarses sõnakasutuses jõuti sellega omamoodi absurdini, sest punaar-

mee oli ja tegutses väidetavalt ainult rahu kaitsmise huvides. See on vaid tühi retoorika, sest totalitaarses riigis, mis ülesehituselt sarnaneb sõjaväega, saab sõjaväest kui eheda jõu kehatusest riigielu keskne tegur ja sõjalise mobiliseerumise loogika murab sisse ka muudele elualadele.

Paraku pole militaarriiklik traditsioon taganud Venemaale sõjalist üleolekut Lääne suhtes. Majanduslik ja tehnoloogiline mahajäämus pärsib lõppkokkuvõttes ka sõjalist võimekust. Süsteemne vastuolu avaldub püüdes kopeerida sõjapidamise üldpõhimõtteid, mis läänemaailmas arenevad käsikäes tehnoloogiliste edusammude ja inimarenguga, ning need sisuliselt arengumaa sotsiaalkultuurilisse keskkonda üle kanda. Nagu näitab tegelikkus, ei saa see põhimõtteliselt õnnestuda. Selles mõttes on Venemaa juhtkond käitunud taas kord igavese õpipoisina, kuna just võimetus või soovimatus luua midagi täiesti uut ja originaalset koos valmisoleku ja püüdega kasutada võõrast kogemust oma üleoleku kehtestamiseks on üks peamisi läbivaid jooni Venemaa ajaloos (Иноземцев, 2018, cc 42–43).

Venemaa otsene sõjaline võimekus ja sealsete väejuhtide sõjateaduslik innovaatus on osutunud suureks blufiks. Nii-öelda võitmatu Vene armee, mille kohta löi Vene propaganda aastaid sarnaseid kuvandeid, oli propagandistlik mull. Kui hübriidsõja pidamisele keskendunud Venemaa poliitiline ja sõjaline juhtkond pörkas kokku vajadusega pidada tavapäraselt relvastatud võitlust, kineetilist, lineaarset sõda, kus „räägivad kahurid“, sai selgeks Venemaa tegelik viletsus militaarsfääris.

Avaldus militaartechnoloogia mahajäämus Läänele, mistõttu tarka, teadusel põhinevat läänelikku tüüpi sõjapidamist Venemaa poolelt ei näe. Võitlus toimub jätkuvalt traditsiooniliste meetoditega nagu teises maailmasõjas, kus enda elavjõudu kui taastuvat ressursi tuuakse kõhklematult ohvriks ja sõjaväelaste motivatsioon jääb madalaks. Nüüdseks on ilmne Venemaa võimetus pidada NATO-ga kestvaid suuremahulist sõda. Lääne militaaranalüütikud enamasti sellist asjade käiku ennustada ei osanud, vaid maalisisid pildi Venemaast kui tugeva sõjalise potentsiaaliga riigist, kelle militaarsfäär on väga heal tasemel. Nad edastasid just sellist ettekujutust, nagu Venemaa juhtkond tahtis, et Lääs arvaks.

Venemaa kaitse-eelarve kasvu seiskumine 2020. aastateks ei vähendanud riigi sõjalisi ambitsioone. Pole tõenäoline, et Venemaa oleks suutnud viia ellu mitut sõjalist prioriteeti samal ajal: sõjategevus Ukrainas ja Süürias; armee isikkoosseisu valmisoleku tõstmine uuele tasemele; konventsionaalsete sõjajõudude moderniseerimine; tuumarelvade moderniseerimine; hüpersoonilise ja muu järgmise generatsiooni relvastuse arendamine; treening laiamastaabiliste lahinguoperatsioonide läbiviimiseks, millega Venemaa alustas 2014. aastal. Ebapiisavad majanduslikud ressursid ja poliiti-

lise mõjukuse puudus pole lubanud realiseerida neid eesmärgi (Charap *et al.*, 2021, pp. 167–173).

Gerassimovi doktriin on tegelikkusega kokku viiduna ideede kogum selle kohta, kuidas Venemaal võiks õnnestuda Läänt (sõjaliselt) võita, kui selleks objektiivsed eeldused-võimalused puuduvad. Venemaa üldine tehnoloogiline mahajäämus Läänest pole olnud Putini valitsemise ajal piisavalt silmanähtav paljuski seetõttu, et on loobutud tervete kodumaiste majandusharude arendamisest ja kasutatakse lääne tehnoloogiad. Majandussanktsioonid, millega sisuliselt lõpetati kaitsetarbeliste tehnoloogiate eksport Venemaale, toovad üldise tehnoloogilise mahajäämuse esile üha reljeefsemalt.

Ratsionaalselt positsioonilt hinnatuna tähendas kallaletung Ukrainale seda, et „valedajad jäid uskuma enda valesid“. Vene-Lääne hüpoteetilisest vastasseisust, mida jutustasid Moskva vihakõnelejad, sai „isetäitunud prohvetlikkus“, sest kui midagi peetakse reaalseks, on selle tagajärjed reaalsed (Thomas & Thomas, 1928). Ühest küljest näeme sarnasust islami katmaniga, pettusega, mis peab vaenlase viima eksiteele (Miloš, 1999, lk 53–54). Kuid mängus on ka vene mentaalsusele omane usk sõna teoks saamisenesse, eriti, kui kõnelejaks on valitseja kui Jumalale lähedal seisev isik.

KOKKUVÕTE

Artikli alguses püstitatud hüpotees leidis kinnitust: Venemaa välispoliitika ja sõjapidamise traditsioon tugineb tänaseni paljuski ususõja pidamise baasloogikale. Kreml ja VÕK püüavad samas kogu maailma veenda enda rahupüüdlustes. Selle juurde kuulub kõikelukubatus ning vastaste demoniseerimine ja dehumaniseerimine, vassimine ja valetamine ning enda tegudele kõikvõimalike õigustuste otsimine. Sõjapidamise religioonistamist kasutatakse nii elanikkonna mobiliseerimiseks kui ka võitlejate võitlusvõime tõstmiseks. Samast loogikast lähtub püüd kinnistada Ukrainalt vallutatud alad Moskva võimu alla.

Sõda Ukrainas on midagi hoopis enam kui kahe riigi konflikt, kus üks on agressor ja teine ohver, sest tegemist on Venemaa vaatest püha (usu)sõjaga. Ukraina vaatest paigutub see sõda teistsugusesse konteksti, sest just praegu on sündimas ukraina rahvas koos demokraatliku Ukraina (rahvus)riigiga. Sisuliselt toimub Ukraina vabadussõda ja niisugused sõjapidamised on läänemaailma riikidele tuttavad ja piisaval määral legitimeeritud, mistõttu läänemaailma toetus Ukrainale on loomulik ja loogiline.

Kuna Venemaa on siiani militaariigina funktsioneeriv impeerium, tähendab selle laienemise piiramine ja kestev rahuseisund liikumist lagunemise suunas. Rünnak Ukrai-

nale tähendab samal ajal rünnakut läänemaailmale ja teise maailmasõja järgsele rahvusvahelisele süsteemile. Ukrainas näeme ususõja retoorikat ja praktikat ehedal kujul, kus Venemaa teostab enda hinnangul ülemaailmse tähtsusega põliste Vene maade taas ühendamise missiooni, mis pikemas perspektiivis viivat kogu maailma rahvad õigetele arengurööstustele. Võitlusel on ilmsed eshatoloogilised aspektid, sest võimalik on vaid võit või hukkumine. Kui mõni nn omade hulka arvatu keeldub seda tunnustamast, kasutab Moskva sunnijõudu.

Venemaa võimude (otsustajate) arvates on rahvusvaheline elukorraldus liikumas Lääne-kesksest, Ameerika juhitud unipolaarsest süsteemist polütsentrilisse maailma suunas, kus võimu positsioon on hoopis võrdsemalt jaotunud laiemas ringi riikide vahel. Kremli positsioonilt vaadatuna on niisugune muutus mitte üksnes vältimatu, vaid ka soovitatav, kuna see peaks viima suurema globaalse tasakaaluni ja jõukuse ni ning andma Venemaale kui regionaalsele liidriks ja suurjõule varasemast prominentsema rolli. Üleminekuperiood viivat tõenäoliselt kasvava geopoliitilise ebastabiilsuse ja potentsiaalsete konfliktide sagenemiseni, sealjuures sellisten, mis tähistavad seesmistest rahutustest ja välise agressiooni läbipõimimist (Charap *et al.*, 2021, p. 14).

Venemaa tegevus Ukrainas, mis pidi olema uus viis sõjapidamises, on tegelikult varasema venemaise religiooniga seotud militaarkultuuri jätkumine praktikas. Tänapäevane Venemaa kujutab endast seetõttu naabritele, läänemaailmale ja kogu maailmale tervikuna suurt ohtu. See oht ei tulene üksnes konkreetsetest võimul olevatest persoonidest ja nende sattumisest eksiteele, vaid ohu taga on vene religioosse mentaliteedi sügavamad allhoovused. Sealtpärast president Putini sisuliselt piiritu otsustamisvabadus ja Venemaa elanikkonna leplikkus ja allaheitlikkus.

Venemaa peetav ususõda 21. sajandil on absurdne ja irratsionaalne, kuid Lääs peab olema valmis selleks, et Venemaa juhtkond loodab müstilisel viisil saada tuge sõja võitmiseks nn kõrgematelt jõududelt. Püha sõda peetakse saatanliku Lääne vastu ja ususõja pidamise aluseks on n-õ kvaasireligioosne positsioon, mis pole tavapärasest õigeusklikkuse tüüpi, vaid meenutab bolševike ateistlikku religioossust. Pole üllatav, et praegused nn õigeusklikud tšekistid Venemaa tippjuhtkonnas eesotsas president Putiniga on valdavalt endised kommunistid. Oportunism enneolematul tasemel muudab Kremli seltskonna väidetava religioossuse ja ususõja pseudoreligioosseks farsiks.

Niisuguse ründe vastu tuleb läänemaailmal rakendada laiaulatuslikke meetmeid, mis ei piirdu üksnes sõjalistega ning mille eesmärk on Venemaa korraks kutsumine. Maailma tuumasõjaga ähvardav riik tuleb isoleerida ning hävitussõda Ukrainas tuleb pöörata Venemaa strateegiliseks lüüasaamiseks. Enne uude arenguetappi asumist peab Venemaa läbima n-õ puhastuse sarnaselt Saksamaa teise maailmasõja järgsele denatsifitseerimisele ja demilitariseerimisele. Läänemaailma leebuse ilmutamine vastasseisus üksnes suurendaks Kremli ambitsioone ja tooks kaasa üha raskemaid taga-

järgi kogu maailmale. Tuumaheidutus, mis oli efektiivne teise maailmasõja järgsete aastakümnete jooksul, toimib tänaseni.

JÜRI SAAR

Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituudi teadur

E-post: jyri.saar@sisekaitse.ee

Jüri Saar kaitses 1989. aastal psühholoogiakandidaadi (õiguspsühholoogia) kraadi NSVL Siseministeeriumi Akadeemias ja 2003. aastal õigusdoktori (kriminoloogia) kraadi Tartu Ülikoolis. Ta on töötanud aastatel 1983–1993 Tartu Ülikoolis Käitumishälvete Sotsioloogia Labori teaduri ja labori juhatajana, aastatel 2003–2020 Tartu Ülikooli õigusteaduskonna kriminoloogia dotsendi ja professorina. Aastatel 1993–2000 töötas Eesti Riigikaitse Akadeemias (nüüd Sisekaitseakadeemia) korrektsioonikolledži direktorina ja psühholoogia õppetooli juhataja, professorina. Alates 2020. aastast on Tartu Ülikooli emeriitprofessor. Jüri Saare avaldatud teaduslike tööde nimekirjas on ligi 100 nimetust. Ta on avaldanud ajakirjanduses enam kui 200 arvamuskirjeldust ja kommentaari, milles käsitletakse Eesti kuritegevuse, kuritegevuse kontrolli, rahvusliku julgeoleku ja poliitilise kultuuri küsimusi.

KASUTATUD ALLIKAD

- Акопов, П., 2022. Наступление России и нового мира. *РИА Новости*, 26.02.2022. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://web.archive.org/web/20220226051154/https://ria.ru/20220226/rossiya-1775162336.html> [Kasutatud 10.09.2022].
- Asmus, R. D., 2010. *Väike sõda, mis raputas maailma. Gruusia, Venemaa ja Lääne tulevik*. Tallinn: Eesti Ajalehed.
- Charap, S., Massicot, D., Priebe, M., Demus, A., Reach, C., Stalczyński, M., Han, E. & Davis, L. E., 2021. *Russian Grand Strategy, Rhetoric and Reality*. Research Report. Santa Monica, CA: Rand Corporation, 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4238.html [Kasutatud 10.09.2022].
- Churchill, W., 1939. *A riddle wrapped up in an enigma*. BBC Broadcast, in English, London, October 1, 1939.
- Creveld, M. van, 2006. *Sõja tulevik*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Danilevski, N., 2013. *Venemaa ja Euroopa*. Tartu: Ilmamaa.
- Дугин, А. Г., 2002. *Основы Евразийства*. Москва: Арктогея Центр.
- Дугин, А. Г., 2004. *Философия войны*. Москва: Яуза.
- Galeotti, M., 2014. The 'Gerasimov doctrine' and Russian Non-Linear War. *In Moscow's Shadows*, July 6, 2014. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> [Kasutatud 10.09.2022].
- Galeotti, M., 2018. I'm Sorry for Creating 'Gerasimov Doctrine'. *Foreign Policy*, March 5, 2018. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/> [Kasutatud 10.09.2022].
- Galeotti, M., 2022. *The Weaponisation of Everything. A Field Guide to the New Way of War*. New Haven and London: Yale University Press.
- Galeotti, M., 2022. *Vargad seadused. Vene supermaffia*. Tallinn: Ühinenud Ajakirjad.
- Gentz, F. von, 1968. *Considerations on the Political System in Europe (1818)*. Mack Walker, toim. Metternichis Europe. New York: Walker and Co.
- Герасимов, В., 2013. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер*, 8(476), сс 1–3.
- Гумилёв, Л. Н., 1988. Этнос: мифы и реальность (Фрагмент монографии «Этногенез и биосфера Земли»). *Дружба народов*, 10, сс 218–231.
- Gumiljov, L., 2018. *Etnogenees ja Maa biosfäär*. Tartu: Ilmamaa.
- Hattenhauer, H., 2007. *Euroopa õigusajalugu*. Tallinn: Juura.

- Иноземцев, В., 2018. *Несовременная страна. Россия в мире XXI века*. Москва: Альпина.
- Johnson, J. T., 1997. *The Holy War Idea in Western and Islamic Traditions*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Kennan, G., 2014. George F. Kennani pikk telegramm. *Diplomaatia*, nr 134, oktoober 2014.
- Kennan, G. (alias Mr X), July 1947. The Sources of Soviet Conduct. *Foreign Affairs*, 25(4), pp. 566–582.
- Kepel, G., 2002. *Jihad. The Trail of Political Islam*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Khadduri, M., 2005. *War and Peace in the Law of Islam*. The Johns Hopkins University Press, Third Printing.
- Khoshhood, K. & Raymond, N. A. et al., 2022. System of Filtration: Mapping Russia's Detention Operations in Donetsk Oblast. August 25, 2022. *New Haven: Humanitarian Research Lab at Yale School of Public Health*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/7d1c90eb89d-3446f9e708b87b69ad0d8/data> [Kasutatud 10.09.2022].
- Kilp, A. & Pankhurst, J.G., 2022. Soft, Sharp, and Evil Power: The Russian Orthodox Church in the Russian Invasion of Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 42(5), pp. 1–21.
- Kirik ja Teoloogia, 2022. Deklaratsioon „Vene maailma“ (Ruski mir) õpetuse kohta. *Kirik ja Teoloogia*, 25.03.2022. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://e-kirik.eelk.ee/2022/oigeusu-teoloogide-deklaratsioon-vene-maailm-ruskii-mir-on-valeopetus/> [Kasutatud 10.09.2022].
- Kolodziejczyk, D., 2000. *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century): An Annotated Edition of Ahdnames and Other Documents*. Boston, Köln: Leiden.
- Laane, M. (tlk), 2007. Vladimir Putin: ühe peremehega maailm on hukatuslik. *Postimees*, 17.02.2007. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.postimees.ee/1631359/vladimir-putin-uhe-peremehega-maailm-on-hukatuslik> [Kasutatud 10.09.2022].
- Lewis, B., 1990. Europe and Islam. The Tanner Lectures on Human Values. Delivered at Brasenose College, Oxford University February 26, March 5 and 12, 1990, pp. 77–139.
- Lewis, B., 2002. *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. Oxford: Oxford University Press.

- Mackinnon, A., 2021. Russia's Wagner Group Doesn't Actually Exist. *Foreign Policy*, July 6, 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://foreignpolicy.com/2021/07/06/what-is-wagner-group-russia-mercenaries-military-contractor/> [Kasutatud 10.09.2022].
- Margesson, R., Mix, D. E & Welt, C., 2021. Migrant Crisis on the Belarus-Poland Border. In Focus, Congressional Research Service. Updated December 13, 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11983> [Kasutatud 10.09.2022].
- Mihkelson, M., 2010. *Venemaa valguses ja varjus*. Tallinn: Varrak.
- Miloš, C., 1999. *Vangistatud mõistus*. Loomingu Raamatukogu, nr 18-20.
- Peterson, Ü., 2005. *Džihaadi kontseptsiooni kujunemine Koraanis*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Pinker, S., 2011. *The Better Angels of Our Nature. A History of Violence and Humanity*. London: Penguin Books.
- Pipes, R., 1992. *Russia under the Old Regime*. New York: Collier Books.
- Pipes, R., 2005. *Kommunism*. Lühiajalugu. Tartu: Ilmamaa.
- Pomerantsev, P., 2014. How Putin is reinventing warfare. *Foreign Policy*, 05 May 2014. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://foreignpolicy.com/2014/05/05/how-putin-is-reinventing-warfare/> [Kasutatud 10.09.2022].
- Posen, B. R., 2014. *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Путин, В., 2004. Проявили слабость. А слабых – бьют. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://lenta.ru/news/2004/09/04/putin/> [Kasutatud 10.09.2022].
- Путин, В., 2021. Об историческом единстве русских и украинцев. 12 июля 2021 года. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [Kasutatud 10.09.2022].
- Путин, В., 2022. Указ Президента Российской Федерации от 05.09.2022 № 611 „Об утверждении Концепции гуманитарной политики Российской Федерации за рубежом“. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202209050019> [Kasutatud 10.09.2022].
- Putin, V., 2022. President of Russia. „Address by the President of the Russian Federation“. Published February 21, 2022. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> [Kasutatud 10.09.2022].
- Riistan, A., 2016. The Moscow Patriarchate and the Conflict in Ukraine. *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, 2, pp. 206–231.

- Rozanova, J., 2003. Russia in the Context of Globalization. *Current Sociology*, 51, pp. 649–669.
- Русская Православная Церковь. [Võrgumaterjal] Leitav: Патриаршая проповедь в Неделю 15-ю по Пятидесятнице после Литургии в Александро-Невском скиту / Патриарх / Патриархия.ru (patriarchia.ru) [Kasutatud 26.09.2022].
- Saar, J., 2014. *XXI sajandi väljakutse: tsivilisatsioonid, kultuurid, väärtused*. Tallinn: Hea Raamat.
- Sazonov, V. & Sägi, J., 2022. Gerassimovi „doktriini“ kommenteeritud tõlge: sõjalisest ja hübriidsõja kontekstis. *Turvalisuskompas*, 2(1), lk 133–164.
- Schimmel, A., 2001. *Islam. Sisesejuhatust*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Sukhankin, S., 2022. Wagner PMC Recruits Russian Criminals and Convicts for War in Ukraine The Jamestown Foundation, *Eurasia Daily Monitor*, 19(127), August 18, 2022. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://jamestown.org/programs/edm/volume/> [Kasutatud 10.09.2022].
- Сурков, В. (alias Натан Дубовицкий), 2014. Без неба. *Русский пионер*, 3, сс 105–107.
- Сурков, В., 2018. Одиночество полукровки (14+). *Россия в глобальной политике*, 9 апреля 2018 [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Odinochestvo-polukrovki-14-19477> [Kasutatud 10.09.2022].
- Surkov, V., 2019. Putini pikk riik. *Vikerkaar*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.vikerkaar.ee/archives/24888> [Kasutatud 10.09.2022].
- Zõgar, M., 2017. *Kõik Kremli mehed. Tänapäeva Venemaa lühiajalugu*. Tallinn: Tänapäev.
- Thomas, W. I. & Thomas, D. S., 1928. *The child in America: Behavior problems and programs*. New York: Knopf, pp. 571–572.
- Toynbee, A. J., 2003. *Uurimus ajaloost*. Tartu: Ilmamaa.
- Чеснаков, А., 2020. Сурков: мне интересно действовать против реальности. *Актуальные комментарии*, 26 февраля 2020. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://actualcomment.ru/surkov-mne-interesno-deystvovat-protiv-realnosti-2002260855.html> [Kasutatud 10.09.2022].
- Чунихина, М., 2022. Откуда пошла фраза «Нравится, не нравится — терпи, моя красавица». *Аргументы и факты*, 8 февраля 2022 [Võrgumaterjal] Leitav: https://aif.ru/politics/russia/otkuda_poshla_fraza_nravitsya_ne_nravitsya_terpi_moya_krasavica [Kasutatud 10.09.2022].
- Ukraineforforeigners [@ukraineforforeigners]. 2022. Chechen (Russian) military under Kadyrov entering Ukraine killing civilians #chechen #russia #ukraine

#ua #warinukraine #ukrainewar #russiawar #warukraine #putin @ukraine. ua #nowar [Videomaterjal]. TikTok. Leitav: https://www.tiktok.com/@ukraineforforeigners/video/7106816706416217350?is_from_webapp=v1&item_id=7106816706416217350 [Kasutatud 08.10.2022].

Vernadsky, G., 1970. *The Mongols and Russia. A History of Russia, Vol. III*. New Haven, CO: Yale University Press.